

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Vreemde vorsten op de troon

Stein, R.; Oudheusden J. van, Uytven R. van

Citation

Stein, R. (2004). Vreemde vorsten op de troon. In U. R. van Oudheusden J. van (Ed.), *Geschiedenis van Brabant. Van het hertogdom tot heden* (pp. 157-169). Zwolle/Leuven: Wanders/Davidsfonds. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/14951>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/14951>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Geschiedenis van Brabant

van het hertogdom tot heden

Onder redactie van

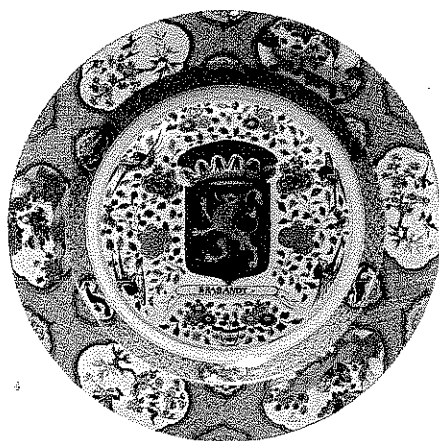
Prof.em.dr. R. van Uytven, voorzitter

Prof.dr. C. Bruneel

Prof.dr. A.M. Koldewey

Prof.dr. A.W.F.M. van de Sande

Drs. J.A.F.M. van Oudheusden, secretaris

Waanders Uitgevers

Dauidsfonds / Leuven

Stichting Colloquium De Brabantse Stad

5 | De Brabantse Leeuw sluimert (1356-1430)

1 | Vreemde vorsten op de troon

R. Stein

Wanneer men de periode tussen 1356 en 1430 in Brabant overziet, lopen twee ontwikkelingen als een rode draad door de geschiedenis. Allereerst ontbrak het aan een deugdelijke, algemeen aanvaarde successieregeling voor het hertogdom.

Een tweede probleem, dat niet geheel los staat van het voorgaande, is de enorme hypotheek die de kostbare politiek van de zo succesvolle hertogen Jan I (1267-1294) en Jan III (1312-1355) op hun opvolgers legde. De groeiende problemen van het hertogdom in financiële zin laten zich illustreren aan de hand van het toenemende aantal beden ofwel belastingen. Terwijl tijdens het leven van Wenceslas maar drie beden werden uitgeschreven (1356, 1362, 1372-1374), groeide dat aantal tot vijf in de periode van de regering van Johanna (1383, 1386, 1388, 1390, 1399). Gedurende de negen jaar dat Antoon aan de regering was werden vier beden gevraagd (1408, 1409, 1413, 1414), onder Jan IV en Philips van Sint-Pol vijf (1420, 1421, 1424 twee maal, en 1428). Wanneer men bovendien rekening houdt met de incompetentie en megalomanie van verschillende hertogen die Brabant in deze periode regeerden, heeft men een recept voor een razendsnel verval van de internationale Brabantse invloed.

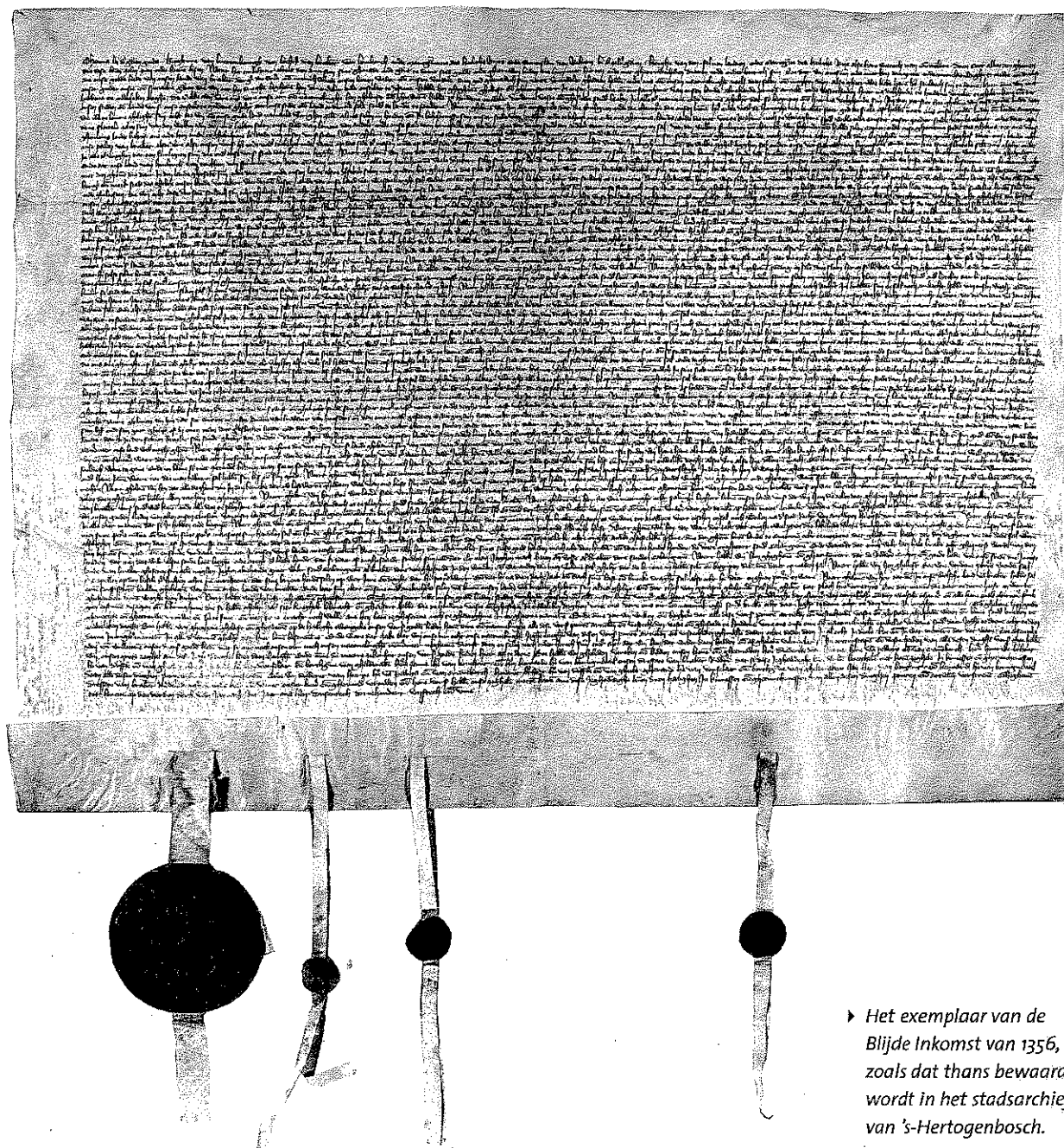
a | De buitenlandse politiek tijdens de regering van Wenceslas en Johanna

Net zomin als de andere vorstendommen, beschikte Brabant over een successieregeling voor ongebruikelijke gevallen. De toestand na de dood van Jan III in 1355 was wel erg complex. Aanvankelijk had alles er hoopvol uitgezien want Jan III beschikte niet alleen over drie dochters maar ook over drie zoons. Daarmee leek de opvolging probleemloos: de oudste zoon zou opvolgen en de dochters zouden worden uitgehuwelijkt en worden voorzien van een aardig jaargeld. In de periode kort voor de dood van de hertog voltrok zich echter het meest rampzalige scenario: alle drie de zoons overleden voor hun vader en alle drie zijn dochters overleefden hem. Johanna, de oudste, was eerder gehuwd met graaf Willem IV van Henegouwen en Holland, die in 1345 het leven liet tegen de Friezen. In 1351 hertrouwde zij op inmiddels 29-jarige leeftijd met de veertienjarige puber Wenceslas, een afstammeling van het Luxemburgs-Boheemse huis. Wenceslas was de halfbroer van Karel IV, koning van Bohemen en keizer van het Duitse Rijk; in 1353 werd hij beleend met het hertogdom Luxemburg. Kort voor zijn dood wees Jan III Johanna en Wenceslas aan als zijn opvolgers en de Brabantse standen huldigden hen begin 1356 als hun nieuwe vorsten. Daarmee vormden Brabant en Limburg dus een personele unie met Luxemburg. Er waren echter nog twee pretendenten voor de Brabantse troon. De claims van de jongste dochter Maria, gehuwd met hertog Reinoud III van Gelre, werden afgekocht maar dat lukte niet met die van Margaretha. Zij was gehuwd met de ambitieuze Vlaamse

graaf Lodewijk van Male en die had zijn zinnen gezet op een groot deel van het Brabantse territorium en misschien zelfs op de Brabantse hertogstitel.

De tegenstelling tussen Wenceslas en Lodewijk van Male leidde tot de Brabantse successieoorlog (1356-1357). De Vlaamse graaf sloot een verdrag met Luik en Namen, viel vervolgens Brabant binnen, bracht de Brusselse en Leuvense milities bij Scheut, voor de poorten van Brussel, een vernietigende nederlaag toe en liep in enkele dagen vrijwel het gehele hertogdom onder de voet. De stedelijke steun voor Wenceslas bleek halfslachtig. Na de

nederlaag bij Scheut openden zowel Brussel als Leuven de poorten voor de Vlaamse graaf en zij drongen erop aan dat hij de Brabantse hertogstitel zou gaan voeren. Alleen het noorden van het hertogdom, met onder andere 's-Hertogenbosch, was nog op de hand van Wenceslas en Johanna. Gesteund door de adel slaagden Wenceslas en Johanna er echter na enkele maanden in de Vlamingen weer uit Brabant te verjagen. Veel belangrijker dan het militaire verloop echter is het feit dat de Brabantse successieoorlog resulteerde in twee verdragen die van grote betekenis zouden blijken voor de

► Het exemplaar van de Blijde Inkomst van 1356, zoals dat thans bewaard wordt in het stadsarchief van 's-Hertogenbosch.

Brabantse toekomst: de conventie van Maastricht en het verdrag van Aat.

Op 9 februari 1357 sloten Johanna en Wenceslas met diens halfbroer keizer Karel IV de conventie van Maastricht. Hiermee werd het lot van het hertogdom geheel ondergeschikt gemaakt aan de belangen van het Boheems-Luxemburgse huis. Allereerst bepaalde het dat Brabant aan de erfgenamen het Boheemse huis zou vervallen wanneer Johanna kinderloos zou overlijden – dat laatste was wel waarschijnlijk want de 34-jarige Johanna was inmiddels elf jaar gehuwd geweest maar had nog steeds geen kinderen. Bovendien verklaarde het een toekomstig vredesverdrag in de Brabantse successieoorlog afhankelijk van de instemming van de keizer.

Nog geen vier maanden later, op 4 juni 1357, werd inderdaad een vredesverdrag gesloten, dat bekend staat als het verdrag van Aat. Graaf Willem V van Henegouwen en Holland trad op als scheidsrechter tussen Wenceslas en Lodewijk van Male maar hij was bepaald niet onpartijdig. Al geruime tijd voordat hij zijn uitspraak deed, had hij de clausules vastgesteld in samenspraak met de Vlaamse graaf. Geen wonder dus dat de uitspraak rampzalig was voor het hertogdom Brabant. Allereerst gingen belangrijke delen van het hertogdom verloren, met name de steden Mechelen en Antwerpen. In economisch opzicht was dat inderdaad een ramp want de belangrijke verbindingssassen van Schelde en Zenne, slagaders van de handel van Leuven en Brussel, kwamen zo onder Vlaamse controle. Bovendien werd bepaald dat, bij het kinderloos overlijden van Johanna, Margaretha of haar afstammelingen zouden opvolgen als hertog. Dit verdrag is natuurlijk in strijd met de conventie van Maastricht en het hoeft geen betoog dat Karel IV weigerde het te bekrachtigen, waardoor het formeel geen rechtsmacht had.

De uiteindelijke nederlaag in de Brabantse Successieoorlog werd niet zozeer op het slagveld, als wel aan de conferentietafel geleden. Zoals verwacht kreeg Johanna geen kinderen en de uiteindelijke beslissing over de Brabantse opvolging kwam te liggen bij de Brabantse standenvertegenwoordiging: hun erkenning van de ene of de andere pretendent zou bepalen wie na de dood van Johanna hertog van Brabant zou worden.

Geconfronteerd met een machtige westelijke buur en gesteund door de keizer Karel IV, richtte Wenceslas zijn aandacht op het oosten en hij probeerde zijn macht in het Rijn-Maas-gebied uit te breiden door aankoop en militaire actie. De uitgangspunten waren goed want de hertog bezat reeds Limburg en Luxemburg en bovendien kon hij voortbouwen op de inspanningen van zijn voorgangers. In 1366 benoemde keizer Karel IV hem tot vicaris van het Rijk, een functie die inhield dat hij de rust in het Rijk moest helpen handhaven. Wenceslas heeft wei-

► Het zegel van Wenceslas en Johanna met de wapens van Luxemburg en Brabant dat is gehecht aan het Bossche exemplaar van de Blijde Inkomst van 1356.

nig plezier gehad van deze functie. Toen hij in 1371 de daad bij het woord wilde voegen werd hij vernietigend verslagen door Eduard en Reinoud III van Gelre. Dat betekende onmiddellijk het einde van iedere ambitie die Wenceslas had in oostelijke richting. Het enige resultaat van Wenceslas' politiek was de verdere uitputting van de Brabantse schatkist.

Terwijl iedereen verwachtte dat Johanna eerder zou overlijden dan Wenceslas, gebeurde het tegendeel. Het hertogdom Luxemburg verviel weer aan het Boheemse huis, een verlies dat door niemand in Brabant echt werd betreurd. Wenceslas' dood in 1383 maakte wel duidelijk dat er een nieuwe dynastieke crisis in Brabant zou ontstaan na het overlijden van Johanna. De zwakke Johanna was geen partij voor haar tegenstanders op het internationale en op het binnenlandse schaakbord. De Brabantse ontwikkelingen werden overal met argusogen gevolgd en toen Johanna in 1395 serieus ziek werd, verdedigden zowel de erfgenamen van het Vlaamse huis – in casu de Bourgondische hertog Philips de Stoute, die was gehuwd met de dochter van Margaretha van Brabant en Lodewijk van Male – als die van het Boheemse huis hun claims voor de Brabantse standen. Na lang aarzelen, de uiteindelijke beslissing viel in 1404,

► Aan de Sint-Jan van 's-Hertogenbosch wordt in gerenoveerd veertiende-eeuws beeldhouwwerk verbeeld hoe hertogin Johanna tijdens de Brabantse successieoorlog onderdak vond in 's-Hertogenbosch, gesymboliseerd in de beide bomen. Het hondje aan haar voeten en de gewapende poorter staan voor de trouw die de stad aan de hertogin bleef betonen.

besloten de Brabantse standen om in zee te gaan met het Vlaams-Bourgondische huis.

De Bourgondische overwinning was de consequentie van een aantal ontwikkelingen. Allereerst is er de opstelling van Johanna, die na de dood van Wenceslas consequent het erfrecht van haar nicht Margaretha van Male en diens echtgenoot Philips de Stoute bevorderde. In 1387 stond zij Limburg af aan haar nicht en in een geheim verdrag uit 1390 het gehele hertogdom Brabant. Deze beslissing was in de Brabantse context echter niet doorslaggevend. Er waren immers meer vorstenhuizen die de hertogstitel konden opeisen – men denke aan de conventie van Maastricht uit 1356, die massieve aanspraken van het Luxemburgs-Boheemse huis ondersteunde. De rechtsgeldigheid van deze regelingen was dan ook afhankelijk van de instemming van de Brabantse standenvergadering.

Een tweede ontwikkeling die leidde tot de Bourgondische machtsovername hing samen met de ongekende schuldenlast die het hertogelijke paar met zich meedroeg. De overmatige uitgaven van Johanna en Wenceslas, de catastrofale Brabantse successieoorlog, de mislukte politiek van Wenceslas in het Maas-Rijngebied

en niet te vergeten de schulden die Johanna's voorouders hadden nagelaten, leidden er toe dat de vorstelijke schulden onoverzienbaar werden. Nog erger werd de zaak na de dood van Wenceslas. Brabant raakte verwickeld in een eindeloze reeks oorlogen tegen de Gelderse hertogen, die vooral het karakter hadden van wederzijdse strooptochten en daarmee het land volkomen uitputten. Sanering van deze schulden was maar op drie manieren mogelijk: door leningen aan te gaan, door de hertogelijke domeinen te verkopen of te verpanden en door nieuwe belastingen te vragen aan de onderdanen. Vooral de beide eerste maatregelen hadden een averechts effect aangezien de schulden vooruit werden geschoven. Toch vond vooral de vervreemding van de hertogelijke domeinen op grote schaal plaats, tot grote woede van de Brabantse onderdanen. Zoals André Uyttebrouck heeft aangetoond, heeft vooral Philips de Stoute een groot aantal van de Brabantse bezittingen opgekocht. Bij de dood van Johanna in 1406 bezaten de Bourgondiërs vrijwel alle Overmase gebiedsdelen, inclusief het hertogdom Limburg. Wanneer we ons realiseren dat Philips de Stoute eveneens de stad Antwerpen beheerste en ons rekenschap geven van het belang dat de Brabantse standen hechtten aan de territoriale integriteit van het hertogdom, dan wordt duidelijk dat de Bourgondische hertog beschikte over belangrijke troeven om de standen te overtuigen dat zij hem als opvolger moesten kiezen. Inderdaad zouden de genoemde gebieden na de Bourgondische opvolging weer aan Brabant komen.

Tenslotte is er een derde ontwikkeling die de Bourgondische overwinning verklaart: de politiek die door Lodewijk van Male en in diens voetspoor door Philips de Stoute werd gevoerd ten aanzien van een groep invloedrijke edelen en patriciërs. Zij werden omgekocht met behulp van zogenaamde rentelenen, dit zijn feodale contracten die de Bourgondische hertogen sloten met Brabantse edelen. In ruil voor een jaarlijks geldbedrag beloofden de edelen de belangen van de Bourgondiërs te bevorderen. De Brabantse seneschalk Jan van Wittem, een van de machtigste mannen in Brabant ontving bijvoorbeeld een jaarlijks bedrag van 300 frank. Maar hij was niet de enige. Ook Jan van der Lek, heer van Breda, Reinoud van Valkenburg, de heren van Boutersem, Rotselaar, Wezemaal, Gaasbeek en vele anderen ontvingen zulke bedragen. Het is opvallend dat ook relatief veel invloedrijke burgers uit Brussel een Bourgondisch renteleen genoten. Hoewel ook andere pretendents voor de Brabantse troon een dergelijke politiek lijken te hebben gevoerd, is het opvallend dat de Bourgondische partijgangsters zich meestal letterlijk in het centrum van de macht – de hertogelijke raad – bevonden.

In de voorgaande jaren hadden verschillende plannen gecirculeerd over de verdeling van de Bourgondische erfenis over de drie zoons van de bejaarde Philips de Stoute – hij overleed in 1404, nog voor zijn tante Johanna, toen de Brabantse erfopvolging net in Bourgondisch voordeel was geregeld. Op aandrang van de Brabantse standen werd nu gekozen voor een constructie waarbij Vlaanderen, Artesië en de Bourgondische landen aan de oudste zoon Jan zonder Vrees kwamen en Brabant en Limburg aan de tweede zoon Antoon. Deze verdeling was overigens vooral nominaal. In de praktijk kwam het er op neer dat Brabant ondergeschikt gemaakt werd aan de belangen van het Bourgondische huis, dat onder leiding stond van Jan zonder Vrees. Van 1404 tot de dood van Johanna in 1406 trad Antoon op als gouverneur met de formele titel van hertog van Limburg, nadien werd hij aangeduid als hertog van Brabant en Limburg.

b | De binnenlandse politiek tijdens de regering van Wenceslas en Johanna

De precaire situatie van de Brabantse dynastie verschaftte de onderdanen veel onderhandelingsvrijheid. Alleen in ruil voor vergaande concessies toonden zij zich bereid Wenceslas en Johanna te erkennen en de noodzakelijke gelden te verstrekken voor het voeren van de Brabantse successieoorlog. Het resultaat was de Blijde Inkomst van 1356, een monument in de constitutionele geschiedenis van de Nederlanden, hoewel daarbij dient te worden opgemerkt dat dit landcharter voortbouwt op een lange traditie, die teruggrijpt naar de zogenaamde testamenten van Hendrik II (1248) en Hendrik III (1261) en de charters van 1312. De Blijde Inkomst is eveneens schatplichtig aan de verbonden die de Brabantse steden, soms gesteund door de adel, gesloten hebben sedert 1261-1262. De constitutionele betekenis van het charter is evenmin zo groot als men in het verleden heeft gedacht. De weinig heldhaftige opstelling van de Brabantse steden gedurende de Brabantse successieoorlog leidde ertoe dat het verworven privilege al na enkele maanden zijn rechtsgeldigheid verloor. In een ander opzicht is de betekenis echter weer erg groot want de Blijde Inkomst van 1356 vormde de eerste van een lange reeks, die uiteindelijk tot aan het einde van het *Ancien Régime* zou doorlopen: vanaf 1356 moest de vorst bij zijn inhuldiging steevast zweren de artikelen van de Blijde Inkomst te zullen naleven. Hoewel de inhoud van de latere Blijde Inkomsten kon variëren, ontleenden deze veel van hun bepalingen aan die van 1356.

De Blijde Inkomst geeft een mooi inzicht in de zienswijze van de onderdanen – vooral de steden – ten aan-

zien van het functioneren van de staat. Het is onmogelijk om hier een volledige beschrijving te geven van alle 34 punten die de Blijde Inkomst telde. Maar er is wel een aantal opmerkelijke zaken. De bepaling dat de vorst de privileges bevestigt die zijn voorgangers hebben verleend vormt zonder twijfel de kern van de Blijde Inkomst. Verder ligt er een sterke nadruk op de integriteit van het territorium. Daarnaast is vooral het handhaven van recht en orde binnen de Brabantse grenzen van een cruciaal belang. Tenslotte is het opmerkelijk dat de Blijde Inkomst eist dat alle ambtenaren in Brabant geboren moeten zijn, er moeten wonen en er bezittingen moeten hebben. Het Brabantse landsprivilege poogt het bestuur, het territorium en de bevolking van Brabant te beschermen. Daarmee vormt het een onmiskenbare uiting van het besef van nationale identiteit dat heerste onder degenen die het afdwongen, vooral de politieke elite van de Brabantse steden.

Was de Blijde Inkomst van 1356 na enkele maanden ongeldig, de voortdurende geldnood van de hertogen bood nieuwe kansen aan de Brabantse standen om hun invloed te vergroten en hun politieke programma te realiseren. Steeds als de hertog een bede vroeg konden immers voorwaarden worden gesteld. In 1362 kwam Wenceslas met een dergelijk verzoek aan de Brabantse steden om zijn steeds groeiende schulden te kunnen afbetalen. Wenceslas' vraag vormde de aanleiding een nieuwe stedenbond te vormen en zo de onderlinge stedelijke solidariteit te bevestigen. De Brabantse stedenbonden karakteriseren in zeker opzicht de Brabantse staat in de Late Middeleeuwen. De essentie van dergelijke verbonden ligt in de vereniging van de steden – soms doen de adel en geestelijkheid ook mee – met de belofte om in tijden van crisis bijeen te blijven. Terwijl men zou verwachten dat zulke verbonden tegen de hertog waren gericht, is het tegendeel het geval. De steden verenigden zich juist rond de hertog, die blijkbaar wordt beschouwd als het symbool van de eenheid. In de bond van 1362 gaat het erom *'de eer ende profijt ons heer ende vrouwen ende haers gemeyns lands te meerdere ende te hoedene'* en verder, net als in de Blijde Inkomsten, om de handhaving van de territoriale integriteit van het hertogdom. De politieke spanning rond de verlening van de bede leidde in 1363 tot de vervulling van een centrale stedelijke eis. Er kwam een officieel onderzoek naar het functioneren van de rechtspraak op het platteland.

In 1372 vormden de steden evenwel een gesloten front tegenover de hertog. De aanleiding daarvoor was de catastrofale nederlaag van hertog Wenceslas bij Baesweiler, die eerder aan de orde kwam. Bij deze slag werden de hertog en vele van zijn medestrijders gevangen genomen. Terwijl Wenceslas zelf vrij kwam door bemiddeling van de keizer, gold dat niet voor de gevan-

gen genomen edelen: voor hen vroeg hertog Reinoud van Gelre een gigantisch losgeld. Uiteraard kon de arm-lastige hertog die bedragen niet zelf opbrengen en opnieuw moest hij aankloppen bij zijn onderdanen voor een bede. Dezen bleken veel beter dan in 1362 op de zaak voorbereid. Omdat de Blijde Inkomst van 1356 niet langer rechtsgeldig was grepen zij terug naar het Charter van Kortenberg uit 1312 en het zogenaamde 'Vlaams' Charter uit 1314 en zij dwongen Wenceslas die te bevestigen. Daarmee waren *de facto* vele regelingen uit de Blijde Inkomst in ere hersteld. Bovendien kwam er een nieuw onderzoek naar het functioneren van de rechtspraak op het platteland. De inspanningen van de standen leidden ertoe dat ook de Raad van Kortenberg weer kortstondig een nieuw leven werd ingeblazen.

In de laatste decennia van de veertiende eeuw verviel Brabant tot een ongekend dieptepunt, dat alleen in de jaren twintig van de vijftiende eeuw zou worden geëvenaard. Toevalligerwijze is het verslag van een Bourgondische spion overgeleverd, die een verhelderend maar ontluisterend beeld geeft van de gebeurtenissen rond Johanna van Brabant aan het eind van de veertiende en het begin van de vijftiende eeuw. De hertogin zelf, zo stelt het verslag, is inmiddels meer dan 70 jaar oud, zij is dement (*'bien débilitée de sa mémoire'*) en zij is niet in staat de gang van zaken aan het hof te beheersen. Het hof wordt beheerst door factietegenstellingen en belangengroepen; de overheid is in feite failliet. Twee hofdames beheren het hertogelijk zegel en zijn daarmee heer en meester in heel het land en er kan niets gebeuren zonder hun instemming. De kanselarij is verdeeld in partijgangsters van Leuven en van Brussel. De hertogelijke domeinen, de basis van de hertogelijke inkomsten, zijn vrijwel allemaal in vreemde handen geraakt. De ambtenaren en baljuws zijn *'gens de nulle valeur'*. De rechtspraak is in het gehele land van een deplorabel niveau. De hertogelijke schulden zijn zo hoog opgelopen dat handelaren niet naar het buitenland durven gaan, omdat ze bang zijn dat hun goederen geconfisqueerd zullen worden. De litanie is bijna eindeloos.

Gezien deze rampzalige toestand wekt het geen verwondering dat de Brabanders erg gebaat waren bij een nieuwe vorst die orde op zaken zou stellen. Het ergste gevolg van de desintegratie van de Brabantse staat was wel dat de belangrijkste staatsfuncties volledig ineens stortten. De steden verzuchtten dan ook dat zij bereid waren ieder bedrag aan de hertogin te betalen, als de handel maar ongestoord doorgang kon vinden en als de rechtszekerheid maar zou worden gewaarborgd. Pas onder de regering van Antoon zou dat energiek worden aangepakt.

c | Brabant onder de Antoniden

Met het aantreden van de Bourgondische hertogen kwam Brabant in een nieuwe fase terecht. Het hertogdom werd nu niet langer geregeerd door een eigen dynastie maar door een jongere tak van een in essentie Frans vorstenhuis. Terwijl de Brabantse Staten hadden gehoopt een zekere onafhankelijkheid te behouden door hun voorkeur uit te spreken voor Antoon en niet voor Jan zonder Vrees, viel dat in de praktijk tegen. Brabant werd geleidelijk ondergeschikt gemaakt aan de belangen van de Bourgondische dynastie, die in de praktijk onder de leiding stond van Jan zonder Vrees. Illustratief is wat dat betreft de veelvuldige afwezigheid van Antoon, die de Bourgondische belangen in Frankrijk moest helpen verdedigen en daarbij uiteindelijk het leven liet. Tijdens de regering van de Antoniden – Antoon (1404/06-1415), Jan IV (1415-1427) en Philips van Sint-Pol (1427-1430) – raakten het binnenlandse en het buitenlandse beleid zodanig met elkaar verweven dat alleen een chronologisch overzicht recht kan doen aan de ontwikkelingen.

Ondanks de nauwe verknoping van het lot van Brabant met dat van de Bourgondische dynastie, zou het onterecht zijn om de geschiedenis van het hertogdom al te zeer te koppelen aan die van Frankrijk. Brabant was en bleef een Duits vorstendom en de belangrijkste ontwikkelingen speelden zich daar af. Een eerste illustratie van de betekenis van het Rijk is het huwelijk van Antoon met Elizabeth van Görlitz, een afstammeling van het Luxemburgs-Boheemse huis. Als huwelijksgift kreeg zij het hertogdom Luxemburg – na 26 jaar waren beide vorstendommen opnieuw in een personele unie verenigd – en bovendien werd Antoon erkend als rechtmatig opvolger in Brabant. Vanuit Bourgondisch oogpunt was het misschien nog wel belangrijker dat hiermee een breuk werd geforceerd in het Boheemse kamp. Het Boheemse huis koesterde immers ook aanspraken op de Brabantse hertogstroom.

Beide regelingen waren bepaald niet naar de zin van Sigismund, die vanaf 1410 optrad als het hoofd van het Luxemburgs-Boheemse huis en in dat jaar ook werd benoemd tot Rooms-Koning. Sigismund had zich tot doel gesteld om de Franse – lees Bourgondische – invloed in het Rijk uit te bannen. Verbaal gesteund door de Rooms-Koning weigerde een groep Luxemburgse edelen om Antoon en Elizabeth als hun vorst te erkennen en pas na twee jaar felle strijd was Luxemburg min of meer onder controle. Bovendien verklaarde Sigismund Brabant sinds de dood van Johanna vervallen aan het Rijk en eiste hij het benoemingsrecht van de nieuwe hertog op. Een gedeeltelijke verklaring voor de verbetering van Sigismund is ongetwijfeld het feit dat hij als

► Portret door Pisanello van Rooms-Koning Sigismund van Luxemburg (1387-1437).

hoofd van het Luxemburgs-Boheemse huis zelf aanspraak maakte op de opvolging, op basis van de conventie van Maastricht uit 1357. Het zal duidelijk zijn dat de Rooms-Koning consequent heeft geweigerd om de Bourgondische hertogen te erkennen als wettig hertog van Brabant, waardoor hun regering een juridische basis ontbeerde. In de decennia nadien, tot zijn dood in 1437, zou Sigismund steeds blijven pogen om het Bourgondische huis uit Brabant te weren, veelal met juridische en diplomatieke middelen, soms met militaire.

In de literatuur geldt Antoon als een redelijk krachtig vorst. Dat is ten dele terecht. In ieder geval is het opmerkelijk dat hij door de Brabantse standenvertegenwoordiging werd gedwongen opnieuw een Blijde Inkomst toe te staan, alvorens zij zich bereid toonden hem te huldigen. Zelfs na zijn huldiging dreigden de standen nog de hertog af te zetten als hij deze Blijde Inkomst niet naar de letter zou uitvoeren. Gedurende de regering van hertog Antoon herleefde de macht van de grote adellijke families, de baanrotsen. Ongetwijfeld is dat deels een gevolg van het feit dat juist zij behoorden tot de Bourgondische cliënteel, die de machtsovername in Brabant mede mogelijk had gemaakt.

Een van de belangrijkste activiteiten van Antoon betreft de ontwikkeling van nieuwe instellingen in het hertogdom. Als uitgangspunt hierbij gold het Bourgondische systeem, dat ook in Vlaanderen was toegepast en dat op zijn beurt weer terugging op de Franse instituties. Een sleutelrol was weggelegd voor de Rekenkamer, een instelling die de financiën regelmatig controleerde, wat in het Brabantse geval geen overbodige luxe was. Traditioneel bestonden de inkomsten van een vorst – en daarmee die van de staat – uit de opbrengst van de domeinen: boetes die werden geëist door de lokale gerechtsofficieren, de inkomsten uit de tolleren en de muntslag en de revenuen van allerlei rentmeesters. Zoals eerder werd opgemerkt was de Brabantse staat onder Johanna sterk gedisintegreerd en in de afdracht van inkomsten uit de domeinen was de klad gekomen. De Rekenkamer nu, slechts bestaand uit enkele rekenmeesters en klerken, vormde de kern van de opnieuw georganiseerde staat. De beheerders van de lokale domeinen werden gedwongen om jaarlijks rekening en verantwoording af te leggen van hun inkomsten.

Antoons pogingen om ook het rechtssysteem te reorganiseren door de instelling van een Raadkamer stuiten op de onwil van de Staten van Brabant, die bang waren voor een verlies aan invloed. Dit neemt niet weg dat Antoon er in slaagde de rechtsorde in Brabant weer te waarborgen en de financiën te saneren: de hertogelijke domeinen werden in hun oude luister hersteld. De anonieme dichter van de voortzetting van de *Brabantsche Yeesten* roemt Antoon om zijn daadkracht al tekent hij daarbij wel aan dat dit een gevoelige klap was voor het ambacht van de makers van prothesen ('steltmakers'), dat had gefloereerd onder de rauwe rechtspraak ten tijde van Johanna:

*'Als hertoghe Anthonijs was ontfaen
Here ende prince, cort daer na saen
Dede hi gheskien hier ende daer
Groote justicie ende swaer
Over alle roekeloose gasten,
Die de arme liede verlasten
Bi sijnre vrouwen moyen tide:
Daer mense creech, in elke side,
Die darm volc plaghen te transeneren,
Voette af te slane, te foortseren,
Die dede hi rechte onghet,
Voet voor voet, let voor let,
Ende hilt justicie int Brabantsche perc,
Al over al, alsoe sterc,
Dat men in Brabant niet meer en sach
Soe vele steltghenghers alst plach.
Die steltmakers, mids desen dinghe
Verloren al haer neringhe'*

► Dit portret van de buitengewoon zwakke Jan IV, hertog van Brabant van 1415 tot 1427, wordt toegeschreven aan Jan van Eyck.

Bij alle eer die Antoon toekomt zijn ook wel enkele aantekeningen te maken. Allereerst het feit dat vooral de Brabantse standenvertegenwoordiging de drijvende kracht achter de ontwikkelingen was. Vooral zij drong aan op de handhaving van de rechtsorde. De benodigde gelden voor het herstel van de domeinen werden eveneens verschaft door de Brabantse steden. Tenslotte moet worden opgemerkt dat het herstel van de financiën al spoedig weer volledig teniet werd gedaan door Antoons enorme uitgaven voor drie Luxemburgse veldtochten, die toch voornamelijk in zijn eigen dynastieke belang waren en niet in het belang van Brabant. Die leidden ertoe dat de Brabantse financiën opnieuw in een crisis werden gestort, die bijna nog dieper was dan de voorgaande.

Antoon stierf in het harnas. Met vele Franse edelen

sneuvelde hij in 1415 in de slag bij Azincourt, toen hij de Franse koning te hulp kwam tegen de Engelsen. Voor Brabant kon het moment van zijn overlijden bijna niet ongunstiger komen. Hij liet slechts twee minderjarige zoons na, de twaalfjarige Jan IV en de elfjarige Philips van Sint-Pol. Het resultaat was een nieuwe dynastieke crisis, een teken van naderend onheil voor het hertogdom Brabant.

Na de dood van Antoon volgde een periode van intensief overleg over de vraag wat er nu met het hertogdom moest gebeuren. Daarbij waren drie partijen betrokken. Allereerst was er de Bourgondische hertog Jan zonder Vrees die als oom de voogdij over beide jonge prinsen opeiste. Diametraal daar tegenover stond Rooms-Koning Sigismund; hij was van mening dat Jan IV helemaal geen recht had op Brabant en hij eiste het benoemingsrecht van een nieuwe vorst. De derde partij werd gevormd door de Brabantse standenvertegenwoordiging, de Staten van Brabant. Hun doel was de benoeming van Jan IV tot hertog van Brabant onder voogdij van een aantal Brabantse edelen, wat in feite erop neer zou komen dat de Staten zelf het bestuur in handen zouden hebben. De argumentatie die zij gebruikten om hun standpunt te onderbouwen is interessant. Op basis van de historiografische traditie van Brabant voerden zij twee analoge gevallen aan: in het verleden waren verschillende minderjarige vorsten in Brabant opgevolgd, te weten Godfried III (1142-1190), Hendrik IV (1261-1267) en Jan III (1312-1355). In deze gevallen werd het hertogdom geregeerd *'bi rade der gheenre die daer toe worden gheordineert van slants weghe'*, kortom de standenvertegenwoordiging benoemde de voogden. Het is duidelijk dat de Staten veel liever samenwerkten met de Bourgondische hertog dan met de Rooms-Koning maar zij waren niet bereid om het voogdijrecht over Jan IV af te staan. Bovendien moesten zij pogen de diplomatieke schade zoveel mogelijk te beperken. Het resultaat van de onderhandelingen was een intensieve samenwerking tussen de Bourgondische hertogen en de Staten van Brabant. De Staten kochten de rechten van Jan zonder Vrees af en benoemden zelf een voogdijraad. De Brabantse buitenlandse politiek, maar bij nadere beschouwing ook de binnenlandse, bleef onder sterke Bourgondische controle. De volgende jaren zouden echter leren dat Rooms-Koning Sigismund zich daarmee nog niet gewonnen gaf.

De voogdijraad die de Staten van Brabant samenstelden is een opvallende staatkundige creatie. De hoofdsteden, te weten Leuven, Brussel, Antwerpen en 's-Hertogenbosch, aangevuld met Tienen, Zoutleeuw en Nijvel kregen het recht om een raad te benoemen, bestaande uit elf leden, die zou optreden namens de Staten van Brabant. Bij de samenstelling werd er reke-

ning mee gehouden dat de drie standen vertegenwoordigd zouden zijn. De geestelijkheid werd vertegenwoordigd door twee abten, die van Affligem en die van Tongerlo; de adel door drie baanrotsen en twee gewone ridders, de heren van Diest, Wezemaal, Boutersem, Heverlee en Huldenberg; de steden door vertegenwoordigers van Leuven, Brussel, Antwerpen en 's-Hertogenbosch. Hun salarissen werden betaald door de Brabantse Staten. Deze regentschapsraad nam feitelijk alle beslissingen zonder de jonge hertog daarin te kennen en we kunnen stellen dat dit een bijna modern bestuursstelsel is. Er is sprake van een volksvertegenwoordiging (de Staten van Brabant), een regering (de regentschapsraad) en een staatshoofd dat vooral een symbolische betekenis heeft (hertog Jan IV). Daarbij moet dan wel worden opgemerkt dat er duidelijke vraagtekens kunnen worden gesteld bij de representativiteit, het democratische gehalte van de Staten.

De Brabantse regentschapsraad zou maar betrekkelijk kort regeren, van 15 of 16 november 1415 tot eind augustus 1417. Op dat moment nam Jan IV zelf het bestuur in handen en omringde zich met zijn eigen raadsleden. Het is natuurlijk onwaarschijnlijk dat de veertienjarige Jan zelf tot een dergelijke stap in staat was – de latere geschiedenis zou leren dat hij toch vooral een buitengewoon zwak vorst was – en zonder twijfel werd hij gebruikt door een factie van edelen. Tegenstanders van deze factie, vooral de edelen die een belangrijke rol hadden gespeeld tijdens de regering van hertog Antoon en die hadden samengewerkt met de Brabantse regentschapsraad, werden successievelijk van het hof geweerd. Het gevolg was uiteraard dat grote politieke spanningen ontstonden in Brabant.

Wat in eerste instantie een binnenlands probleem leek, ontwikkelde zich spoedig tot een internationale kwestie met verstrekkende consequenties. De complicaties begonnen in maart 1418 met het huwelijk tussen Jan IV en Jacoba van Beieren, erfgenaam van de in 1417 overleden Willem VI, graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland. Normaal gesproken zou dit huwelijk van Jan IV de belangrijkste vorst in de Nederlanden maken: niet alleen was hij hertog van Brabant en Limburg maar nu ook graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland. In eerste instantie was het huwelijk echter een grote overwinning voor de Bourgondische diplomatie. Terwijl Brabant al eerder een satellietstaatje was geworden van de Bourgondische gewesten, gebeurde nu hetzelfde met Henegouwen, Holland en Zeeland. In feite vormde dit

huwelijk zo een voorafspiegeling van de politieke unie die ruim een decennium later tot stand zou komen. Niemand had echter rekening gehouden met de dubbelrol die Jan van Beieren zou spelen en die bijna tot het definitieve verlies van al deze gewesten voor de Bourgondische dynastie zou leiden.

Jan van Beieren was de broer van Willem VI en dus de oom van Jacoba van Beieren. Sedert 1389 was hij elect (niet-gewijde bisschop) van Luik. Hij was van mening dat niet Jacoba maar hij zelf als oudste mannelijke erfgenaam na de dood van Willem VI de rechtmatige erfgenaam was van Henegouwen, Holland en Zeeland. Voorlopig speelde hij het spelletje echter mee. Hij trad op als bemiddelaar in het huwelijk tussen Jan IV en Jacoba van Beieren. Op het zelfde moment sloot hij echter een geheim verdrag met Rooms-Koning Sigismund: deze zou hem belenen met Henegouwen, Holland en Zeeland. Tevens spraken beiden af dat hij zou huwen met Elizabeth van Görlitz – de weduwe van hertog Antoon – en dat zij als huwelijksgoed het hertogdom Luxemburg zou krijgen. In plaats van een groep

► Jacoba van Beieren, gravin van Holland, Henegouwen en Zeeland. Haar huwelijk met Jan IV van Brabant was inzet van een politiek spel om de macht in de Nederlandse gewesten.

gewesten onder Bourgondische controle, zou nu juist het Rijk zijn invloed in de Nederlanden kunnen uitbreiden, door de creatie van een statenbond bestaande uit Brabant, Limburg, Luxemburg, Henegouwen, Holland en Zeeland. De ambitieuze Jan van Beieren aarzelde niet lang, reisde naar Holland en nam grote delen van dat graafschap in bezit. Jan IV ondernam een halfslachtige veldtocht naar Holland om het bezit van zijn echtgenote te heroveren maar gaf zijn plan al snel op toen hij onvoldoende steun kreeg van de Hollanders en Zeeuwen. Daarmee waren Sigismund en Jan van Beieren al deels geslaagd in hun opzet om de macht van het Rijk in de Nederlanden te herstellen. Voor een deel is hun succes te verklaren door het machtsvacuüm dat optrad nadat de Bourgondische hertog Jan zonder Vrees in 1419 bij Montereau was vermoord door zijn tegenstanders. Hun kansen werden nog beter door de ontwikkelingen die zich in Brabant zelf afspeelden.

Jan van Beieren slaagde erin om grote invloed te krijgen in de hertogelijke Raad van Jan IV en dat verklaart de buitengewoon gunstige ruil waartoe hij de Brabantse hertog wist te verleiden door middel van twee verdragen, dat van Woudrichem (13 februari 1419) en dat van Sint-Maartensdijk (21 april 1420). Uiteindelijk komen de verdragen erop neer dat Jan van Beieren zelf beloofde Jan IV niet lastig te vallen in Henegouwen, maar deze hem dan als heerser in Holland en Zeeland moest erkennen en hem een zeer groot geldbedrag betalen. Door deze politiek was Jan IV weliswaar bevriend geraakt met Jan van Beieren en Rooms-Koning Sigismund maar hij had ook veel vijanden gemaakt.

Allereerst was de Bourgondische hertog Philips de Goede (1419-1467) weinig gelukkig met de gang van zaken. Hij maakte zich grote zorgen over het verlies van Bourgondische invloed en hij deed zijn uiterste best om Brabant, Holland en Zeeland weer in zijn invloedssfeer te brengen. Ook Jacoba van Beieren was verontwaardigd over het gemak waarmee haar echtgenoot haar bezittingen had verkwanseld en zij verliet woedend het Brabantse hof; in de volgende jaren ondernam zij allerlei escapades om haar gebieden weer te bemachtigen. Tenslotte, en dat zou doorslaggevend blijken, was er een sterk negatieve reactie van de Staten van Brabant. Die waren al weinig gelukkig geweest met de wijze waarop Jan IV de voogdijraad aan de kant had gezet. Ook voor hen gold echter het verlies van Holland en Zeeland heel zwaar: het internationale aanzien van Brabant had een zware slag gekregen. *'Hier in en was anders niet begaen dan onss genedichs heren ende sijns gemeynts lants grote oneere ende scheempte daer een goete blame uut comen is'*, zo klaagden zij over de politiek van Jan IV.

Gesteund door Philips de Goede kwamen de Staten van Brabant in de maanden na het verdrag van Sint-

Maartensdijk bijeen in Leuven. Geleidelijk groeide het verzet tegen de politiek van Jan IV. Steeds meer edelen en steden sloegen de handen ineen en op 1 oktober 1420 verklaarden zij Jan IV tijdelijk afgezet als hertog van Brabant. Zijn jongere broer Philips van Sint-Pol werd aangewezen als ruwaard (tijdelijk gouverneur) van Brabant. Gezamenlijk met Jacoba van Beieren ondernam Philips een mislukte poging om Holland te heroveren op Jan van Beieren; behalve enkele grensplaatsjes werd er nauwelijks terreinwinst geboekt.

Jan IV was *not amused*. Hij ronselde troepen in het Maas-Rijn-gebied, viel Brabant binnen en nam Brussel in. Het leek of zijn overwinning compleet was maar opeens gebeurde wat niemand verwacht had. De ambachtsgilden van Brussel kwamen in opstand, bezetten de Grote Markt en namen de meeste partijgangers van Jan IV gevangen. De motivatie van de Brusselse ambachtsgilden was ongetwijfeld maar voor een klein deel ingegeven door het wanbeheer van Jan IV maar in belangrijke mate door de lokale omstandigheid dat ze onvoldoende medezeggenschap hadden in de Brusselse politiek. Inderdaad bereikten zij een politieke emancipatie maar uiteindelijk had de opstand vooral bovenlokale, ja zelfs internationale consequenties.

Binnen Brabant bezegelde de Brusselse opstand de overwinning van de Staten op Jan IV. Al diens vrienden werden gevangen gezet en een deel van hen werd terechtgesteld. De situatie stabiliseerde zich toen Jan IV in mei 1421 erkende dat hij verkeerde dingen had gedaan onder invloed van slechte vrienden, Philips van Sint-Pol werd van zijn regentschap ontheven en Jan werd weer aangesteld als hertog van Brabant. Een jaar later haalden de Brabantse Staten de buit binnen. Zij dwongen een aanvulling op de Blijde Inkomst af, het zogenaamde 'Nieuw Regiment', waarin gedetailleerd de politieke verhoudingen in Brabant in hun voordeel werden geregeld. In de volgende eeuwen zou men bij de samenstelling van de Blijde Inkomsten keer op keer teruggrijpen op dit Nieuw Regiment.

De overwinning van de Brabantse Staten manifesteerde zich vooral in de periode tussen 1421 en 1427. De volksvertegenwoordiging speelde nu de belangrijkste rol in de binnenlandse politiek. Er kwamen twee instituties tot ontwikkeling. Allereerst een instelling die in feite een continuering van de vorstelijke raad vormde en die vooral politieke beslissingen nam. Deze raad was tot op zekere hoogte verantwoording schuldig aan de volksvertegenwoordiging, door André Uyttebrouck aangeduid als een ministeriële verantwoordelijkheid. Naast de hertogelijke raad ontwikkelde zich vanaf 1424 geleidelijk een institutie die werd bemand door *'raetslude residenten'*, wat later de Raadkamer en weer later de Raad van Brabant zou worden. De rol van deze Raad was voor-

namelijk juridisch, maar zij kon ook door middel van enquêtes een politieke rol spelen.

In de internationale context haalde de opstand van de Brusselse ambachten de angel uit iedere poging van Sigismund en Jan van Beieren om de toestand in Brabant te beheersen. Daarmee ging Brabant weer over naar het Bourgondische kamp en korte tijd later zou ook Jan van Beieren, vooral gedwongen door zijn voortdurende geldnood, zich bij de Bourgondiërs voegen. Daarmee was er wel enige duidelijkheid gekomen in de internationale verhoudingen maar de rust was nog lang niet weergekeerd. Nadat zij was weggevlucht van het Brabantse hof, reisde Jacoba van Beieren naar Engeland, waar zij huwde met Humphrey van Gloucester, de jongere broer van de Engelse koning. Misschien was hier sprake van bigamie – dat beweerden althans Jan IV en Philips de Goede – omdat zij ook nog getrouwd was met de Brabantse hertog; die verbintenis beschouwde Jacoba nu echter als ongeldig. Gezamenlijk poogden Jacoba en Humphrey haar erfgoederen weer terug te winnen en in 1424 deden zij een inval in Henegouwen, die echter door Brabantse en Bourgondische troepen werd gestuit. Uiteraard was ook Jan van Beieren, bang als hij was voor het verlies van Holland en Zeeland, deelnemer in dit ver-

bond. De strijd tegen Jacoba van Beieren verenigde opnieuw de gewesten van de Nederlanden onder Bourgondische leiding. In 1425 overleed Jan van Beieren en Holland en Zeeland vervielen opnieuw aan Jan IV, die nog altijd kon gelden als de echtgenoot van Jacoba van Beieren, hoezeer zij de rechtmatigheid van het huwelijk ook betwistte. De bijna failliete boedel van Jan van Beieren was echter te veel voor Jan IV, de graafschappen waren verscheurd door een eeuwenlange partijstrijd en bovendien bleef de dreiging van een Engelse inval bestaan. Medio 1425 droeg de Brabantse hertog dan ook zijn rechten op Holland en Zeeland over aan Philips de Goede, zelf bleef hij graaf van Henegouwen en natuurlijk hertog van Brabant.

In 1427 overleed Jan IV op 24-jarige leeftijd, nadat hij Brabant gedurende minder dan 12 jaar had bestuurd. Hij was een van de zwakste vorsten die Brabant heeft gekend en slaagde er nooit in de gang van zaken naar zijn hand te zetten. Zijn beleid toont geen enkele consistentie, daarvoor stond hij te zeer onder invloed van zijn omgeving. De poging aansluiting te vinden bij Rooms-Koning Sigismund stuitte op de tegenwerking van de Bourgondiërs, zijn toenadering tot Philips de Goede leidde tot een bijna volledig verlies van de

► Een afbeelding door Antonio de Succa van Jan IV en zijn jongere broer Philips van Sint-Pol. Na het voortijdig overlijden van de laatste in 1430 kwam Brabant onder het gezag van de Bourgondische hertog Philips de Goede.

Brabantse onafhankelijkheid. Zijn huwelijk met Jacoba van Beieren gaf hem de mogelijkheid om een grote groep vorstendommen te verenigen maar zelfs daarin faalde hij: zijn huwelijk bleek een grote mislukking en de personele unie desintegreerde dan ook al snel. Ter verdediging moet worden aangevoerd dat de hertog erg jong was. Op het moment van zijn grootste misrekening – de inval in Brabant in 1420 – was hij pas zeventien jaar oud. Hij werd geconfronteerd met tegenstanders die veel meer ervaring hadden: Rooms-Koning Sigismund, Jan zonder Vrees, Philips de Goede en Jan van Beieren. Bovendien werd zijn politieke speelruimte sterk beperkt door enorme financiële problemen, niet alleen in Brabant maar vooral ook in Holland en Zeeland. Alleen de stichting van de Leuvense universiteit verleent zijn regering enige glans maar – zoals we zullen zien – is het nog maar de vraag of hij daarin een grote rol heeft gespeeld.

De opvolging van Jan IV leidde nu eens bij uitzondering niet tot problemen. Diens jongere broer, Philips van Sint-Pol, kon zonder meer de macht overnemen in Brabant en Limburg. De inwoners van Henegouwen kozen voor aansluiting bij de bezittingen van Philips de Goede, liever dan weer terug te vallen aan de wispelturige Jacoba van Beieren.

Zoals al eerder werd opgemerkt, was Philips van Sint-Pol opgetreden als ruwaard tijdens de crisis van 1420-1421. Daaraan ontleende hij een grote populariteit onder de stedelijke bevolking. Vooral de Brabantse adel was minder enthousiast, vermoedelijk vanwege de weinig Bourgondisch gerichte politiek van de hertog. Een maand na de dood van Jan IV werd Philips van Sint-Pol ingehuldigd als hertog van Brabant. Ook hij bezwoer de Blijde Inkomst, die nu in sterke mate was geïnspireerd op het charter van het Nieuw Regiment van 1422. De macht van de hertog werd daarmee sterk beknut. In essentie werden de instituties die in de laatste jaren van Jan IV tot stand waren gekomen gecontinueerd.

De regering van Philips van Sint-Pol duurde maar drie jaar en misschien verklaart dat de onbekendheid met en desinteresse voor deze erg boeiende periode. Gedurende zijn regering heeft Philips wanhopige pogingen gedaan om onder het Bourgondische juk uit te komen en Brabant een eigen politieke koers te geven. Hij moest daarbij de strijd aanbinden met vele tegenstanders. De politieke raad aan het hof werd in sterke mate beheerst door een machtige Bourgondische factie, voornamelijk bestaande uit een groep 'baanrotsen', hoge edelen, van wie de heren van Wezemaal, Schoonvorst en Nassau de belangrijkste waren. Philips heeft geprobeerd de zaak naar zijn hand te zetten door vijf van deze edelen aan de kant te zetten maar onder druk van de Staten was hij gedwongen zich publiekelijk te vernederen en de edelen

weer in hun oude functie te herstellen. De sfeer aan het hof was zo deprimerend en Philips kon er zo weinig invloed uitoefenen dat hij in de volgende jaren tot twee maal toe wegluchtte, tot grote paniek van de Staten.

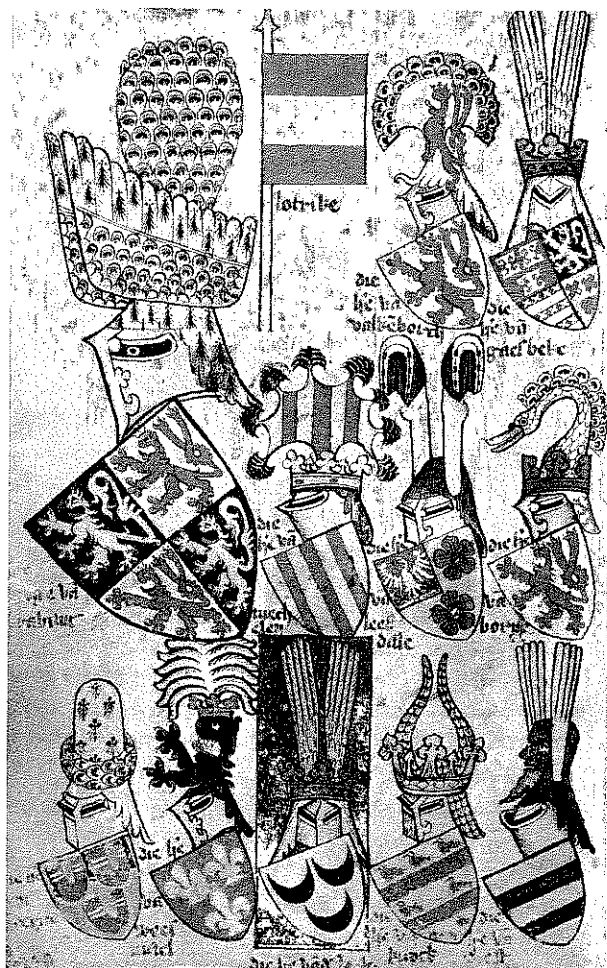
De Staten van Brabant hadden ondertussen al volledig gekozen voor de Bourgondische kant. In 1428 overlegden zij met Philips de Goede over de vraag wat er moest gebeuren als Philips van Sint-Pol zonder kinderen zou overlijden. Zij beloofden in dat geval Philips de Goede te zullen huldigen, mits hij aan een aantal voorwaarden zou voldoen. Dit was natuurlijk de ultieme vernedering voor Philips van Sint-Pol, die zich tegen deze bijeenkomst had verzet. Hij was echter met handen en voeten gebonden aan de Staten van Brabant. Ook hem speelde namelijk de slechte financiële positie van het hertogdom parten. Steeds minder slaagde hij erin zijn onkosten te dekken uit de inkomsten van de domeinen. De Staten waren wel bereid om de tekorten aan te vullen maar daaraan verbonden zij een groot aantal voorwaarden. In 1428 kreeg Philips een omvangrijke bede van de Staten maar in ruil daarvoor moest hij veel politieke macht inleveren. De nieuwe subsidie van de Brabanders was bij nader inzien zo karig dat de vorst nog geen jaar later opnieuw klaagde dat zijn hof vrijwel failliet was. De hertog stond dan ook volledig onder curatele van de Staten. Zij dwongen hem ertoe strenge bezuinigingsmaatregelen te nemen om de onkosten van het hof onder controle te houden. Alles werd vastgelegd, wie er tot het hof behoorde, wie er mocht eten, tot het aantal knechten en paarden toe, waardoor Philips zich kon laten vergezellen als hij het hof verliet.

Toch lijkt Philips zich in de laatste jaren van zijn regering enigszins aan het Bourgondische juk te hebben onttrokken. In ieder geval wist hij Philips de Goede zo boos te krijgen dat deze dreigde met een militaire inval in Brabant. Wat was het geval? In 1428 ging Philips van Sint-Pol op zoek naar een bruid en hij kwam terecht bij Jolanda van Anjou, dochter van Jolanda van Aragon, koningin van Sicilië. Zij was de schoonzus van de Franse koning Karel VII van Valois en een alliantie van Brabant met het huis van Anjou was een nachtmerrie voor de Bourgondische hertog. Karel VII was immers verantwoordelijk voor de moord op Jan zonder Vrees in 1419. De hele Bourgondische buitenlandse politiek was gericht op een eenheid in de Nederlanden, met als uiteindelijke doel de politieke en militaire isolatie van Frankrijk. Met zijn huwelijk dreigde Philips van Sint-Pol deze politiek te dwarsbomen. Ondanks de Bourgondische druk zette hij zijn plan door en uiteindelijk kreeg hij zelfs de steun van de Brabantse Staten, tot grote woede van Philips de Goede. Vanaf april 1429 resideerde Philips van Sint-Pol nog maar zelden in het 'Bourgondische' Brussel en vrijwel continu in het 'Brabantse' Leuven. Het is aanlokke-

lijk om deze stap te zien in het kader van zijn verzet tegen de Bourgondische invloed in Brabant.

Philips van Sint-Pol overleed na een korte ziekte op 4 augustus 1430, terwijl zijn bruid op weg was naar Brabant. Het moment van overlijden was buitengewoon gunstig voor de Bourgondische hertog. Niet alleen omdat zo de alliantie van de baan was die Brabant dreigde aan te gaan met het huis van Anjou. De kans was groot dat Philips kinderen zou verwekken bij zijn nieuwe bruid, hij had namelijk al verschillende bastaarden. Nu Philips echter ongehuwd overleed was het aan weinig twijfel onderhevig dat Brabant aan de Bourgondische dynastie zou vervallen. De plotselinge dood van de hertog wekte veel wantrouwen en er gingen overal geruchten dat hij zou zijn vergiftigd in opdracht van Philips de Goede. De Staten van Brabant zagen zich dan ook genooddaakt om sectie op het lijk te laten uitvoeren om iedere twijfel weg te nemen. Het

► Het wapen van Brabant en Limburg (linksmidden) zoals het werd afgebeeld in het wapenboek van Claes Heynsoen, ook wel bekend als *Heraut Gelre*.

bleek dat de hertog was gestorven aan een gezwel in zijn lever.

Het overlijden van de vorst vereiste een aantal noodmaatregelen. Als eerste benoemden de Staten een nieuwe regeringsraad, bestaande uit de belangrijkste edelen die ook onder Philips van Sint-Pol hadden geregeerd. Samen met de Staten moesten zij een aantal ingrijpende besluiten nemen.

Opnieuw werd Brabant geconfronteerd met een dynastieke crisis. Op 5 oktober 1430 deed Philips de Goede zijn Blijde Inkomst in Leuven en kort nadien in de andere Brabantse steden. Wat we nu zien als een volstrekt logische ontwikkeling, was bij nadere beschouwing een in juridisch opzicht buitengewoon twijfelachtige stap. Niet minder dan tien pretendenten konden op grond van allerlei argumenten aanspraak maken op de successie. Zo waren die van Rooms-Koning Sigismund eigenlijk onweerlegbaar en waren die van Margaretha van Bourgondië, de tante van Philips de Goede, aanzienlijk beter onderbouwd dan die van haar neef. Uiteindelijk lag de beslissing bij de Staten van Brabant. Zij konden de nieuwe hertog benoemen. Dat de keuze viel op Philips de Goede is niet verwonderlijk. Gesteund door de nog welvarende Vlaamse economie waarborgde hij een solide financieel beleid en een degelijke monetaire politiek. Daarnaast betekende de keuze voor Philips de Goede een versterking van de juridische infrastructuur, binnen de kaders van het hertogdom Brabant. Bovenal had de inzet van zijn voorouders, de graven van Vlaanderen en hertogen van Bourgondië, Lodewijk van Male, Philips de Stoute en Jan zonder Vrees hem een erfenis opgeleverd in Brabant. Die erfenis bestond niet uit geld of goed, maar vooral uit een sterke Bourgondische partij, gedragen door grote delen van de adel en de stedelijke elites. Toen het moment daar was, koos de Brabantse toplaag, en dus ook de Staten van Brabant, de kant van de Bourgondië. Philips de Goede kon zijn Blijde Inkomst houden.

2 | Geen ware landbouwcrisis

R. van Uytven

Rond het midden van de veertiende eeuw bereikte de economische groei in West-Europa zijn grenzen. De grote boosdoener daarin was de pest, die vanaf 1347 gaten sloeg in de bevolking. Hij liet Brabant niet onaangeroerd en teisterde in de jaren 1349-1351 de omgeving van Hannut, Waver en Geldenaken; steden als Leuven en Mechelen leden nauwelijks, maar de pest bleef terug komen. In 1367/1368 trokken te Leuven geregeld smee-